

Ingrid Carlgren, Professor vid Lärarhögskolan i Stockholm

Undervisningsmaskin eller reflekterande praktiker? På väg mot en praktiktäna lärarforskning.....¹

**-Vi tror att vi vet vad som händer i skolan,
men det gör vi inte!**

**Det säger Ingrid Carlgren, professor vid
lärarhögskolan. Visst har det forskats mycket
om skolan. Men hon beskriver skolan som en
kontinent som en fortfarande i stora stycken
utforskad kontinent. Det saknas mycket när
det gäller kunskaper om skolan som ett ställe
där människor möts, livsformer skapas,
mentaliteter formas och identiteter utvecklas.**

Av Mats Utbult

Hon forskar själv om lärares lärande i arbetet och om hur skolan fungerar som arbetsplats, och hon hävdar att det behövs mer av närstudier av skolan, och i relation till de uppgifter som finns i det pedagogiska arbetet.

Hon menar att forskningen om skolan länge formades av den centralstyrning som har präglat skolväsendet och i alltför hög grad har utgått från vad skolan *borde* vara. Och därför har den handlat om att ”skolan inte har varit som den borde”.

–Om verkligheten inte har svarat mot läroplanernas ideal, så har problemet inte uppfattats vara brist på kunskaper utan snarare att lärarna och verkligheten inte stämmer med kartan och därför måste göras om, säger hon. Men en forskning om *hur skolan faktiskt fungerar* har genom åren haft en förvånansvärt blygsam omfattning.

–På lärarhögskolorna har det också av tradition varit så att de forskare som finns där inte har varit intresserade av lärarutbildning. Utbildning och forskning har länge varit som skilda världar. Forskningen har alltför ensidigt knutits till utbildningspolitiska och centraladministrativa perspektiv och frågor, medan yrkesfrågorna försvunnit från den pedagogiska forskningen.

Detta har varit avsiktligt – för 25 år sedan uttalade en statlig utredning om skolforskning att det var viktigt att knyta forskningen till den långsiktiga utbildningsplaneringen, medan lärarnas yrkesverksamhet förväntades utvecklas i samspel med nya former av fortbildning.

Klassrumspraktiker och kunskapskulturer

I hennes egen forskargrupp på lärarhögskolan i Stockholm studerar de idag sådant som *klassrumspraktiker* och *kunskapskulturer*, som bland annat handlar om vad det är som lärarna

¹ Denna intervju med professor Ingrid Carlgren, Lärarhögskolan i Stockholm har på Larenas uppdrag utförts av arbetslivsjournalisten Mats Utbult.

värderar som kunskap. En studie som de arbetar med handlar om hur naturkunskapsundervisningen på högstadiet faktiskt ser ut, och vad som räknas som kunskap där. En fråga lyder: Vilka förebilder har skolan när man lägger upp undervisningen i olika ämnen? När det gäller till exempel naturvetenskap är det ofta forskningen inom de olika naturvetenskaperna som står modell. Men Ingrid Carlgren menar att man skulle kunna tänka sig andra förebilder som skulle göra det lättare för lärare att väcka intresse och förmedla kunskaper. Förebilderna skulle kunna handla om yrkesverksamheter och arbetssammanhang där man använder naturvetenskapliga kunskaper - eller kanske miljörörelsen.

En annan studie inom forskargruppen tittar på hur yrkesutbildningen har flyttats fram och tillbaka mellan skolan och arbetslivet. Vad har de olika lokaliseringarna betytt för vad eleverna lär sig i utbildningen? Har kvaliteten i yrkeskunskapen påverkats av avståndet till ”verkligheten”? Hur tänker yrkeslärarna i de olika miljöer där yrkesutbildning har bedrivits?

En tredje studie handlar om hur ett lärande utanför skolans värld, genom simuleringsprogram för olika yrkesgrupper, kan användas inom skolan. En forskare har följt en grupp pojkar för att se vilka lärandestrategier som de använder.

Det finns liknande forskning på andra håll men i stort är ändå den här sortens studier fortfarande ganska ovanliga och detta faktum är anmärkningsvärt, anser Ingrid Carlgren. Inom stora verksamhetsområden i samhället som vård och teknik, har man en sammankopplad helhet mellan *verksamhet, utbildning och forskning*. I vården finns exempelvis den så kallade *kliniska forskningen* som läkare bedriver kring sitt behandlingsarbete. Den kliniska forskningen är knuten till de yrkesverksamma, parallellt med den medicinska och fysiologiska forskningen som är akademisk. Det faktum att vårdarbete och forskning på det här viset alltid har legat nära varann har bidragit till att forskningen har påverkats av praktikens behov, och forskningsresultat har kommit till nytta i vården. Men denna helhet saknas för skolan, trots att också den är ett av samhällets största verksamhetsområden.

–Läroutbildningen är inte inbyggd i en kunskapsutveckling som hänger ihop med forskningen, eller med skolans utveckling, säger hon. Teknik och medicin har haft egna fakulteter och forskningsråd. Men ämnet pedagogik hör oftast till universitetens samhällsvetenskapliga fakulteter och har sällan någon nära koppling till läroutbildningen. Den pedagogiska forskningen har oftast handlat om andra saker än just lärarnas arbete.

Ingrid Carlgren tycker att när det gäller att *lära av sitt arbete*, borde lärarna få chansen att bli lite mer som läkarna.

Expertkunskaper och inifrånstyrd kunskapsutveckling

Samhällets syn på läraryrket och lärarnas kunskaper har varierat mycket mellan olika tider och detta har i sin tur påverkat vilken forskning kring skolan som samhället har satsat på. Ingrid Carlgren menar att läraryrket under många år nästan sågs som ett tekniskt hantverksyrke där framforskade metoder skulle spridas uppifrån forskningen och ut till lärarna. Men idag förväntas de som arbetar i skolan nå sina mål genom egna lösningar, som varierar från skola till skola.

–Lärarna förväntas stå på egna ben och själva utveckla de lösningar som behövs, istället för att genomföra lösningar som utvecklats centralt. De rätta lösningarnas tid är över. De centrala mål som regering och riksdag har satt upp är långt ifrån självklara. Lärarna måste tolka dem, men för att kunna göra det krävs att de har expertkunskaper och att det finns en inifrånstyrd kunskapsutveckling i en helt annan omfattning än tidigare, säger hon.

–Det som kännetecknar en expert är inte att man kan använda teorier för att utveckla lösningar. Det handlar istället om att man bildligt talat kan ta på sig särskilda glasögon och med dem i sitt arbete kan se saker, som man både kan namnge, sätta i ett sammanhang och förändra. På engelska sammanfattas detta med uttrycket ”*naming, framing, reframing*”.

Men enligt Ingrid Carlgren är det paradoxala med 90-talets skolreformer att det förutsatte en kunskapsbas, som de flesta var överens om inte fanns.

Från aktiv medforskare till forskningsobjekt

På 1930-talet var lärarkåren aktiv och pådrivande i forskningsfrågor.

–Lärare var involverade som aktiva medforskare och då fanns det en yrkesnära forskning. Men man kan säga att lärarna blev tystade i forskningssammanhang kring 1950 och förblev det fram till 1990, säger hon. Lärarnas roll i forskningen förändrades från att vara subjekt till att ställas utanför och ibland bli objekt för forskningen.

1950-talet började skolreformerna som innebar det stora språnget, från en skola där bara 30 procent hade fortsatt efter det sjunde året, till en enhetsskola, senare grundskola, där 100 procent gick nio år. Det var en gigantisk förändring.

Det fanns en plan om att inrätta tio statliga försöksskolor. Bara en inrättades – och den lades ner efter tio år. Försöksskolorna skulle kanske kunna ha utvecklats till en form för praktisknära forskning, som påminde om vårdens. Men utvecklingen gick åt ett helt annat håll. En utbildningsminister på 50-talet uttalade att efter enhetsskolsreformen behövde lärarna inte ha kontakt med forskning - de skulle istället få konkreta anvisningar för sitt arbete. Det kom en också detaljerad läroplan för grundskolan 1962, med just noggranna anvisningar. I samma veva gick skolan över från det absoluta betygssystemet till de relativa betygen, där centrala prov blev en viktig del för att få en mer enhetlig bedömning.

Växande klyfta mellan yrkesverksamma och forskning

Tidigare hade lärare gått på sommarkurser som de själva hade organiserat, utifrån sina egna behov. Dessa kurser ersattes av en fortbildning som var organiserad uppifrån. Många upplevde att lärarna ”omyndigförklarades” och Ingrid Carlgren menar att det uppstod en klyfta mellan de yrkesverksamma lärarna och forskningen. Den klyftan vidgades under många år.

En viktig förändring på vägen skedde 1977. Då flyttade lärarutbildningen in i högskolesystemet. Samma sak hände samtidigt med utbildningarna av sjuksköterskor och socialarbetare. Man skulle kunna ha tänkt sig att det då skulle ha blivit lättare att överbrygga den här klyftan. Men när de två olika traditionerna skulle förenas blev det snarare tvärtom: klyftan växte.

Det här gäller också utbildningen och forskningen när det gäller socialarbetare och sjuksköterskor. Tillspetsat uttryckt kan man säga att alla tre områdena fick en forskning om respektive yrkesområde, som många inom de tre yrkena anser har anpassats mer till den akademiska forskningens krav och behov, än till vad som är relevant och intressant för de yrkesverksamma. Detta påverkade också själva yrkesutbildningen. Tyngdpunkten förflyttades från det praktiska till det mer teoretiska.

Enligt Ingrid Carlgren har socionomer och sjuksköterskor dock lyckats att utveckla sina egna kärnämnen, socialt arbete och vårdvetenskap, och en forskning som är knuten till de här ämnen. Men även inom dessa yrkesgrupper har forskningens inriktning varit en omdiskuterad fråga. Det har t ex funnits en kritik mot att ämnet socialt arbete alltför mycket har ”ockuperats” av sociologerna.

En reflekterande praktiker och en mer praktisk yrkesteori.

Ingrid Carlgren beskriver alltså hur ”lärarna successivt avspjälkades från forskningen”, en utveckling som pågick under flera årtionden. Först under 1990-talet kom till Sverige en

rörelse åt det andra hållet, med nya tankar om *en reflekterande praktiker*, som behöver forskningsverktyg för att åstadkomma en mer praktisk yrkesteori. Hon talar om en ”reflektionsvåg” som utomlands kom redan tio år tidigare. En startpunkt var forskaren Donald Schöns bok ”Den reflekterande praktikern” (1983), som enligt Ingrid Carlgren är en ”kultbok” och den mest citerade inom området. Den sammanfattade och tydliggjorde kritiken mot den tidigare dominerande idén, som gick ut på att resultat från forskning omvandlas till verklighet av praktiker genom fortbildning. Kunskap om lärande var någonting som producerades på universiteten och sen gällde det bara att distribuera den.

Den fråga som man började ställa sig inom lärarforskningen var: ”Hur kommer det sig att lärare inte använder den kunskap som vi har levererat till dem?”. Tidigare hade många forskare talat om att det var ett problem att lärarna var särskilt ”förändringsobenägna”. Men nu uppstod en diskussion om hur man lär sig att bli bättre i sitt yrke. Schön och de många som kom att inspireras av honom hävdade att det som först och främst behövdes var de yrkesverksammas egna reflektioner i sin yrkespraktik, snarare än utomstående reflektioner om denna praktik.

–När saker och ting fungerar behöver du inte reflektera så mycket. Men när det inte fungerar behövs lärandet och då krävs reflektion som en del i ditt handlande. Och då kan du också testa olika teorier. Det uppstår ett samspel mellan praktiken och forskningen, säger Ingrid Carlgren.

Den här forskningsinriktningen kallades internationellt för ”lärare tänker” (teacher thinking) och Ingrid Carlgren beskriver det som ”en återupptäckt av att lärarna faktiskt tänker och att deras tänkande var viktigt för vad de gjorde”.

Konsulter och charlataner fyller frirum med modetrender?

Vad har gjorts konkret för att få igång en praktikinära forskning, och vad är på gång?

Omvandlingen av det mäktiga Skolöverstyrelsen till Skolverket - som inte längre kunde föreskriva vad skolorna ska göra - innebar att det utvecklingsarbete som bedrivits vid SÖ också upphörde. Senare har Skolverket i sin tur delats upp och numer finns det en särskild Skolutvecklingsmyndighet, som genomför en del projekt. Kommunförbundet har också satsat en del på utvecklingsarbete.

Under 90-talet satsade regeringen resurser, de så kallade Ylva-pengarna, på att högskolor och skolor tillsammans skulle starta projekt där lärarna skulle formulera sin egen tysta kunskap. På en del lärarhögskolor talas det också om att man mer än tidigare bör prioritera praktikinära forskning. Ingrid Carlgren beskriver hur en del inom pedagogisk forskning redan under 1980-talet ”återupptäckte” didaktiken, det vill säga läran om undervisning. Detta blev en fortsättning på den forskning som bedrevs i början av 1900-talet om utbildningens innehåll. Hon påpekar samtidigt att det har funnits en större kontinuitet i forskning om didaktiska frågor inom skolans olika ämnen, t ex i forskningen om matematikundervisning.

Kommunerna har på senare år börjat att tala om särskilda forsknings- och utvecklingscentra för skolorna och socialtjänsten, ibland i samarbete med högskolor, och några har kommit igång. Men hittills har socialtjänsten, med stöd och uppmuntran från Socialstyrelsen, kommit längre än man har gjort inom skolan.

Trots att det alltså händer en del, är det enligt Ingrid Carlgren långt ifrån säkert att skolan kommer att ta tillvara den möjlighet till en teoretisering av lärarbetet som har öppnats.

–Tvärtom är det kanske mer sannolikt att det stora frirum som numera finns i skolväsendet kommer att fyllas av konsulter, charlataner och de senaste modeflugorna. Sannolikheten för det ökar om det inte kommer igång en omfattande forskning i anslutning till och för skolans pedagogiska uppgifter.

Hon efterlyser en forskning som mer direkt bidrar till läraryrkets kunskapsbas - men konstaterar att detta inte uppfattas som någon självklarhet bland forskningsfinansiärerna inom området. Utvecklingen av läraryrkets kunskapsbas kräver en annorlunda forskning än den traditionellt akademiska. Det är inte en antingen-eller-situation. Men det måste skapas utrymme och möjligheter också för en forskning i nära anslutning till lärarnas pedagogiska uppgifter.

Den instans som fördelar medel för forskning utöver av universitetens egna forskningsmedel, är inom det här området den Utbildningsvetenskapliga kommittén inom Vetenskapsrådet. Men den grundregel som gäller för Vetenskapsrådet är att man ska satsa på så kallad ”nyfikenhetsdriven forskning”, eller ”den mest framstående forskningen som initieras från forskarsamhället”, vilket oftast handlar om det som kallas grundforskning.

Just för den Utbildningsvetenskapliga kommittén har regeringen lagt till ett uppdrag om att stödja forskning som är ”av relevans för lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet” - vilket signalerar nytta och sektorsforskning i kontrast till grundforskning, påpekar Ingrid Carlgren. Den här dubbla uppgiften har orsakat livliga diskussioner inom kommittén. Hon menar att Utbildningsvetenskapliga kommittén på sätt och vis blivit ”en gökunge i Vetenskapsråds-boet”. Hon menar att regeringen borde satsa mer utbildningsvetenskapliga basresurser, i form av fakultetsmedel. Och för att verkligen stödja 90-talets skolreformer med en praktisknära forskning, gäller det att samtidigt få fram en finansiering för den praktisknära forskningen – och här borde kommunerna i hög utsträckning kunna delta.